

Melinda MITU, Sorin MITU, *Ungurii despre români: nașterea unei imagini etnice*, Iași, Edit. Polirom, 419 p.

Lucrarea de față, apărută la prestigioasa editură Polirom din Iași, în anul 2014, constituie o sinteză a cercetărilor pe care istoricii Melinda și Sorin Mitu le-au realizat asupra relațiilor dintre români și maghiari în Transilvania epocii moderne, vreme de aproape două decenii. Cei doi autori sunt cercetători foarte cunoscuți ai istoriei moderne românești și maghiare, Melinda Mitu fiind muzeograf și cercetător științific în cadrul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca, iar Sorin Mitu este profesor universitar al Facultății de Istorie și Filosofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”. Relațiile româno-maghiare au mai fost tratate de cei doi istorici atât în lucrarea comună *Românii văzuți de maghiari: imagini și clișee culturale din secolul al XIX-lea*, apărută în anul 1998, la editura Fundației pentru Studii Europene din Cluj-Napoca, dar și în lucrări individuale precum *Problema românească reflectată în cultura maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, aparținând Melindei Mitu, publicată la Presa Universitară Clujeană în anul 2000, sau volumul de studii *Transilvania mea: istorii, mentalități, identități*, apărut sub semnătura profesorului Sorin Mitu la editura ieșeană Polirom, în anul 2006. Prezenta lucrare este structurată în trei părți, dedicate reflectării trecutului românilor în istoriografia maghiară, poziției lor în ideologia politică maghiară din perioada studiată și caracteristicilor etnice atribuite românilor de către maghiari. Din punctul de vedere al conținutului, acest volum este în bună măsură o reeditare a lucrării din anul 2000 semnată de cercetătoarea Melinda Mitu, pe care am menționat-o mai sus, însă există și o serie de adăugiri care aduc un plus de valoare cercetării.

Volumul se deschide cu o introducere extrem de utilă din punct de vedere metodologic pentru înțelegerea întregului demers științific. Pornind de la ideea că istoricul însuși este constructorul unor narațiuni, însă cu fapte adevărate, verificate în prealabil, autorii au decis să studieze adversitatea româno-maghiară ca o realitate construită, imaginile reciproce ale celor două etnii formându-se între sfârșitul secolului al XVIII-lea și mijlocul celui următor. Acest punct de vedere a fost fundamentat pe o interesantă și bine documentată prezentare a problematicei formării națiunilor și conștiinței naționale moderne în perioada studiată (limitele cronologice extreme ale lucrării de față sunt anii 1790 și 1860), punând cititorul în temă atât cu modelul constructivist de națiune, cât și cu cel perenialist. Cei doi cercetători s-au declarat adepții celei dintâi paradigme și au considerat că apariția națiunilor se datorează elitelor și intelectualilor care, la fel ca niște „ucenici vrăjitori”, au confecționat o limbă literară națională, o istorie prestigioasă și o conștiință națională, obținute prin manipularea tradiției și folclorului. În Transilvania, proiectele naționale ale românilor și maghiarilor s-au suprapus vreme de aproape un secol (1848-1945), existând doar trei momente de conflict deschis, între lunile octombrie 1848 și august 1849 și între anii 1916-1918 și 1940-1944. Națiunea maghiară s-a definit în secolul al XIX-lea ca o comunitate omogenă de cetățeni și a dorit înglobarea tuturor locuitorilor de pe teritoriul pe care l-a vizat, indiferent de confesiunea, statutul social sau limba vorbită de aceștia. Acest deziderat a generat conflictul dintre intelectualii maghiari și cei români, generând un discurs variat, care face obiectul acestei lucrări. În legătură cu reprezentarea propriu-zisă a românilor de către maghiari, autorii au făcut legătura între propriul demers și cercetările unor savanți de marcă precum Edward Said și Larry Wolff privind reprezentarea Orientului și a Europei de Est în mediul intelectual occidental. Ca o primă concluzie, cei doi istorici clujeni au stabilit că, atunci când au scris despre români, intelectualii maghiari au reprodus modelul occidental de reprezentare a „orientalului” și „răsăriteanului”, având loc un proces de „orientalizare internă”, de vreme ce ei înșiși erau văzuți ca subdezvoltați în Europa Occidentală. Scriind în acest fel despre români, dar nu numai despre ei, maghiarii au reușit să se identifice cu occidentalii prin separarea de celelalte popoare cu care conviețuiau și prin scoaterea în evidență a înapoierii lor culturale, ceea ce le-a oferit un mare confort psihologic. În încheierea introducerii, istoricii clujeni au arătat că imaginile unei realități etnice nu pot fi exclusiv pozitive sau negative, căci astfel nu ar mai fi credibile ca instrumente de propagandă și legitimize. Când privește corectitudinea lor, în lipsa unui spirit concret, „anistoric și imuabil”, al românismului, cei doi autori consideră că o reprezentare etnică nu poate fi corectă sau incorectă, cercetătorul neavând rolul de a o judeca în acest fel, ci pe acela de a descifra mesajul ascuns în spatele ei.

Prima parte a lucrării este consacrată, așa cum am arătat mai sus, istoriei românilor reflectată în istoriografia maghiară. Primul capitol al acestei părți și-a propus reconstituirea cadrului istoriografic al epocii răspunzând la două întrebări fundamentale: cum scriau istoricii maghiari la începutul epocii moderne și cine erau cei care scriau despre români? În lumina cercetărilor de istoria istoriografiei maghiare, perioada studiată poate fi împărțită în două intervale: un prim interval între anii 1790 și 1830, în care istoriografia e dominată de iluminism, romantism și naționalism, iar progresele sunt modeste sub raport calitativ, și un al doilea interval, între anii 1830 și 1860, când scrisul istoric poartă amprenta epocii reformelor și Revoluției de la 1848, limba de cultură devine maghiara, iar prestigiul apelului la surse crește. A doua parte a acestui capitol oferă cititorului informații despre principalii istorici maghiari ai acestei perioade care au scris despre români, dintre care putem menționa pe Péczeli József (1750-1792), Székér Joackim (1752-1810), Dugonics András (1740-1818), Virág Benedek (1754-1880), Horváth Mihály (1809-1878), Kövály László (1819-1907) etc. Informațiile oferite țin de aspecte biografice minime și mai ales de munca lor ca istorici, de temele abordate și de principalele lucrări pe care le-au redactat.

Cu al doilea capitol începe studiul propriu zis al imaginii românilor reflectate în istoriografia maghiară și este structurat în funcție de temele istoriei românești care i-au preocupat pe istoricii maghiari. Aceștia s-au arătat interesați de originea românilor mai ales după *Supplexul* din 1791, în special în două contexte: în legătură cu populațiile vechi ale Transilvaniei și în legătură cu venirea maghiarilor. Dacii au constituit un subiect de interes atât științific, mai mulți autori negând dispariția lor la cucerirea romană pe care cărturarii români o susțineau, cât și romantic, manifestat prin apariția dacilor în multe opere literare, chiar și la Jókai Mór, și prin admirația arătată vitejiei lor. Romanitatea românilor a fost susținută de autori precum Réti Szabó Márton, Gáál László sau Kövály László, dar au existat și istorici care au negat-o, precum Aranyosrókosi Székely Sándor sau Ponori Trewewk József. Bazându-se pe opiniile ilustrului istoric Ladislau Gyémánt, cei doi autori au explicat popularitatea tezei latinității românilor în mediile intelectuale maghiare din preajma Revoluției de la 1848, prin dorința intelectualilor maghiari de a împiedica o coalizare a românilor cu slavii, astfel că au subliniat diferențele dintre cele două etnii. Relația românilor cu maghiarii în Evul Mediu a fost o altă temă care i-a preocupat pe istoricii maghiari, existând în epocă multiple explicații despre cum s-a ajuns la această situație: unii istorici, precum Aranyosrókosi Székely Sándor și Szilágyi Sándor, au vorbit despre subordonarea românilor în urma cuceririi maghiare, în vreme ce alții, precum Gáál László și Kövály László, au susținut că românii și-au menținut libertățile după cucerire și le-au pierdut mai târziu, cel dintâi dintre ei dând vina pe sași pentru aservirea acestora.

Alte episoade din istoria românilor reflectate în istoriografia maghiară țin de întemeierea statelor românești extracarpatice și de relațiile lor cu regatul maghiar, fiind acordată o atenție specială conflictelor, întrucât subiectele militare și diplomatice erau tratate cu predilecție în scrierile istorice ale acelei perioade. Acest capitol prezintă însă și reflectarea unor teme importante din istoria românilor, precum domniile lui Iancu de Hunedoara și Mihai Viteazul, religia românilor, unirea cu Biserica Romei, răscoala lui Horea sau evenimentele de la 1848. Asupra acestor subiecte, mult mai încărcate ideologic, cercetătoarea Melinda Mitu a insistat mai mult, ceea ce oferă un plus de valoare lucrării. Originea românească a lui Iancu de Hunedoara, atestată de cărturari medievali precum Thuróczi János sau Enea Silvio Piccolomini, a constituit un motiv de polemici între intelectualii români și cei maghiari. Primii care au exploatat din punct de vedere ideologic românitatea marelui războinic al creștinătății au fost autorii români ai *Supplexului*, iar ecourile acestui act au determinat o serie de cărturari maghiari să combată această idee, afirmând originea maghiară a eroului. Influențați de ideologia națională, chiar și istoricii profesioniști ai epocii, precum Teleki József și Kövály László, au susținut pentru Iancu de Hunedoara o origine maghiară, respectiv secuiască, demers necesar pentru a-l integra, atât pe acesta, cât și pe fiul său, regele Matia Corvin, în panteonul culturii maghiare.

Mihai Viteazul a fost condamnat de toți cărturarii maghiari pentru intrarea în Transilvania, din care au subliniat aspectele sângeroase. Kövály László, ca intelectual militant al vremii sale, a scris în multe rânduri despre acest episod, prezentând și o motivație națională pe care ar fi avut-o voievodul muntean. Prezentarea negativă s-a dorit o combatere a viziunii pozitive despre acest subiect, care se conturase deja în cultura română.

Percepția răscoalei lui Horea în epocă, esențialmente negativă, a fost reconstituită de autoare nu doar pe baza lucrărilor de istorie, ci și din multele memorii și jurnale care au descris acele evenimente. Scrierile istorice și memorialistice au insistat pe violențele românilor și pe perfidia conducătorilor lor, care au manipulat țărani în folosul propriu, unui istorici atribuindu-i lui Horea și dorița de a distruge națiunea maghiară.

Discursul istoric maghiar despre Revoluția românească de la 1848 s-a împletit cu acela despre propria lor revoluție. În opinia intelectualilor maghiari ai epocii, românii ar fi trebuit să aibă o atitudine favorabilă față de Revoluția maghiară și doar unui agitatori aflați în slujba Vienei, între care erau desemnați Florian Micaș și Alexandru Papiu Ilarian, au împiedicat acest lucru. Activitatea Comitetului Național românesc a fost desconsiderată, iar intelectualii români au fost acuzați de manipularea maselor țărănești în slujba reacțiunii. Aspectele sângeroase ale războiului civil au fost aruncate doar pe seama țărănilor români, a căror brutalitate a fost explicată prin lipsa lor de cultură. Puțini lideri ai românilor s-au bucurat de o imagine favorabilă în scrierile autorilor citați, printre aceștia numărându-se și Avram Iancu, apreciat de Kövry László pentru devotamentul arătat națiunii române și compătimit pentru starea sa din anii care au urmat.

Privind global apariția românilor în istoriografia maghiară, cercetătoarea Melinda Mitu a tras concluzia că aceștia ocupă un loc modest în această perioadă, iar originii și continuității românești nu i s-a acordat prea multă importanță în mediile intelectuale maghiare, comparativ cu cele românești.

A doua parte a lucrării, consacrată imaginii românilor în ideologia politică maghiară, se împarte în patru capitole. Primul reprezintă o scurtă introducere în istoriografia problemei, fiind trecute în revistă atât contribuțiile istoricilor maghiari, cât și ale celor români. Autoarea subliniază o importanță diferență în maniera în care istoricii aparținând celor două etnii au văzut ideologia politică maghiară: istoricii români au insistat pe ideea că autoritățile maghiare promovau asimilarea etnică și politicile lor reprezentau un pericol imediat pentru români, în vreme ce istoricii maghiari au susținut că țelul acestor politici nu era deznaționalizarea etniilor nemaghiare, ci doar imprimarea unui caracter maghiar statului, ceea ce însemna și folosirea limbii maghiare în afacerile interne, fără a se înlocui limbile naționale în privat.

Al doilea capitol al acestei părți tratează modul în care au fost văzuți românii de către oamenii politici maghiari și este foarte bine structurat în două părți, corespunzătoare epocii reformelor și Revoluției de la 1848. Imaginea românilor s-a reconstituit din scrierile unor importanți oameni politici și publiciști ai perioadei studiate, fiind supuse analizei opt personalități care au scris în perioada reformelor (Wesselényi Miklós, Széchenyi István, Kuthy Lajos, Balogh László, Gorove István, Kállay Ferenc, Tancsics Mihály, Hetényi János) și patru care au scris în timpul evenimentelor de la 1848 (Jancsó Károly, Hatvani Imre, Erdélyi Arthur și Kemény Zsigmond). Una dintre primele observații din acest capitol este că românii apar relativ rar în lucrările consacrate problemei naționale în epoca reformelor, cele mai multe discutând despre slavi și germani. Opiniile autorilor legate de naționalități sau de români au fost însoțite de informații privind biografia lor și rolul pe care l-au jucat în societate, pe care le considerăm foarte oportune pentru mai buna înțelegere a textelor prezentate. În timpul Revoluției de la 1848, problemei naționale i s-a conferit o importanță specială, fapt care reiese și din scrierile analizate. După cum au s-a subliniat și în lucrare, o foarte interesantă poziție cu privire la români a fost exprimată de avocatul Hatvani Imre, care mai târziu va și lupta contra lor în Transilvania. Acest revoluționar a arătat o vie simpatie românilor, considerând că „înapoierea” lor se datora doar condițiilor vitrege în care au trăit, iar pentru îmbunătățirea acestei situații, a propus o serie de măsuri de caracter religios și administrativ, precum scoaterea ortodocșilor români de sub autoritatea ierarhilor de la Karłowicz, crearea de seminarii teologice și școli normale, protecție contra sărbizării etc.

În al treilea capitol al lucrării este prezentată imaginea românilor reflectată în presa maghiară, din perioada reformelor și până la Revoluția de la 1848. Capitolul începe cu informații foarte utile despre presa maghiară în perioada studiată, urmate de prezentarea unei impresionante liste de ziare apărute în Transilvania și Ungaria care au scris și despre problematica românească. O atenție deosebită se acordă activității jurnalistice a lui Kossuth Lajos, în ale cărui articole românii au apărut mai puțin în raport cu germanii și slavii și care s-a arătat un înfocat adept al modelului de stat lansat

de Revoluția Franceză, militând pentru unificarea Transilvaniei cu Ungaria și formarea unei singure națiuni politice maghiare. În perioada reformelor, după cum argumentează cercetătoarea Melinda Mitu, atitudinile jurnaliștilor maghiari față de români au fost variate, mergând de la compasiunea pentru îndelungata lor asuprire, până la considerații privind eventualele lor afinități cu dușmanii maghiarilor, în speță cu slavii. Anul 1848 a stimulat preocupările intelectualilor cu privire la naționalități, iar la început, articolele lor legate de români s-au concentrat pe nemulțumirile vizând desființarea iobăgiei. Protestele elitei românești, ca și ale fruntașilor altor naționalități, au fost ignorate, orice opoziție la proiectul revoluționar maghiar fiind considerată un amestec din partea autorităților vieneze. În timpul războiului civil din Transilvania, discursul politic s-a radicalizat, existând și opinii, în ziarul pestan „Märceus Tizenötödike”, care comparau acțiunea maghiară cu represiunea autorităților franceze în Vendée. Au fost descrise în detaliu aspectele violente, pentru care au fost învinovați românii, dar și aristocrații ardeleni, a căror atitudine „reaționară” a fost luată de unii revoluționari drept cauză a ostilității românești. Chiar și tânărul Vasváry Pál, care ulterior a pierit în bătălia de la Fântânele din iulie 1849, a învinovătit nobilimea maghiară pentru starea românilor. Presa a prezentat și planuri de combatere a influenței austriece în rândul românilor, însă acestea nu prea aveau tangențe cu realitatea. După cum a arătat Melinda Mitu, imaginarul romantic atribuia românilor un caracter răzbuător, sălbatic, dar aceștia erau totodată depozitarii unor virtuți nobile, care trebuie doar scoase la lumină. Acest capitol se încheie cu prezentarea imaginii evenimentelor revoluționare din Muntenia, care au fost intens mediatizate și foarte apreciate de către jurnaliștii maghiari. Un aspect foarte interesant, subliniat în lucrare, se leagă de faptul că maghiarii nu și-au schimbat părerea despre revoluția munteană nici chiar atunci când s-a descoperit că revoluționarii munteni colaborau cu cei ardeleni. Explicația oferită de cei doi autori ține de faptul că imaginea românilor din Țara Românească, în ipostaza de asupriți care se împotriveau opresiunii, era mult prea puternică pentru a se modifica brusc, chiar și prin apropierea de inamicii maghiarilor.

În al patrulea capitol, care însumează concluziile, autorii au remarcat lipsa oricărui interes al ideologilor maghiari față de programul național român și au sistematizat foarte bine factorii care, în opinia revoluționarilor din epocă, au determinat conflictul cu românii: clișeele despre comportamentul lor, nobilimea maghiară din Transilvania și rolul ei asupritor, dinastia de Habsburg și liderii ei demagogi, ura ancestrală față de maghiari. Prezenți în măsură diferită în presă, în funcție de preferințele fiecărui jurnalist, acești factori ne dau coordonatele după care s-a construit imaginea românilor în vremea Revoluției de la 1848-1849.

Cea din urmă parte a volumului analizează portretul etnic al românilor, reconstituit dintr-o varietate de surse, precum relatări de călătorie (publicate sau manuscrise), lucrări de geografie, etnografie și statistică, opere literare și articole de presă. Pentru această imagine, trebuie să ținem seama de diferențele culturale dintre observatorii influențați de iluminism, care raportau totul la progres, și cei aparținând unei societăți tradiționale. Doar în acest fel, spun autorii, putem înțelege pe deplin cum s-a alcătuit acest portret etnic. Intelectualii maghiari invocați aici au prezentat în manieră diferită date privind numărul românilor și repartitia lor în teritoriu, în funcție de informațiile de care dispuneau și de bagajul cultural-ideologic. Multe scrieri din epocă invocate aici sunt bogate în descrieri ale portului, satelor, locuințelor și ale unor obiceiuri românești legate de alimentație sau sărbători. O foarte interesantă secvență a capitolului secund din această parte este destinată defectelor și calităților asociate românilor. În prima categorie intrau defecte precum lenea, ignoranța, superstițiile, bigotismul, firea răzbuătoare, perfidia, mizeria etc. Aceste trăsături sunt în general stereotipii, pe care orice citadin din epocă le putea constata observând lumea rurală și pe care le putem întâlni la observatorii de orice naționalitate (chiar și la medicii din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea). Este interesant de observat cauzele pe care cărturarii maghiari le-au invocat pentru aceste trăsături observate la români, existând două interpretări majore: aceea că românii poartă vina propriei înapoieri, datorită caracterului lor, sau că această rămânere în urmă s-a datorat asupririi la care au fost supuși vreme de secole (aspect des invocat de liberalii maghiari). Mai mulți observatori au criticat școlile românilor (cele greco-catolice fiind mai apreciate totuși decât cele ortodoxe) și preoții români, pe care i-au prezentat într-o lumină foarte defavorabilă, ca inculți și imorali, ceea ce autoarea interpretează ca fiind o moștenire a iluminismului, fără a ignora însă și diferența

confesională. Românii au totuși și calități care îi pot plasa pe drumul bun către progres, între care observatorii au remarcat inteligența înăscută, ospitalitatea, loialitatea față de stat și de stăpâni. În general, conform moștenirii iluministe, cărturarii se vor raporta negativ la religiozitatea românilor, considerată excesivă și chiar dăunătoare, datorită posturilor riguroase, dar și la multe aspecte privind condiția femeii și viața de familie. Într-o manieră asemănătoare sunt descriși și românii din cele două Principate.

Lucrarea se încheie cu câteva concluzii foarte interesante. Constatând modificarea semnificativă a imaginii românilor în cultura maghiară față de Evul Mediu, cei doi autori arată că această imagine ocupă un rol marginal în imaginarul social maghiar. Explicația ține de siguranța pe care maghiarii o aveau față de poziția lor, datorită superiorității culturale și racordării la lumea modernă. Teoriile românilor privind vechimea lor în Transilvania nu au amenințat niciodată această siguranță, care se întemeia pe alte valori. Aceste concluzii pot contraria pe cititorul familiarizat doar cu lucrările istorice românești, care au supradimensionat în mare măsură conflictul dintre cele două etnii conlocuitoare ale Transilvaniei. Valoarea cercetării de față stă în noutatea pe care o aduce cu privire la locul românilor în cultura maghiară într-o epocă esențială pentru formarea sensibilităților naționale, construită pe baza unui material vast, cules din foarte multe surse. Din acest motiv, putem recomanda cu căldură acest volum tuturor celor interesați de istoria Transilvaniei și a spațiului românesc.

Andrei Faur

Vasile Silviu MUNTEAN, *Istoricul protopopiatului ortodox român din Sighișoara până în secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2013, 491 p.

Istoria ecleziastică a apărut ca o temă deosebit de generoasă pentru istoricii români, după anul 1989, adică după ce fusese marginalizată decenii în șir, când studiile, publicate în general în reviste bisericești sau în edituri aflate sub patronaj ortodox, s-au concentrat asupra destinului marilor ierarhi, a arhitecturii religioase sau a rolului cultural împlinit prin biserica ortodoxă. Dar erau multe de recuperat, comparativ cu dimensiunea cercetărilor din istoriografiile europene, așa că, odată fereastra deschisă spre o atare tematică, prin ea au trecut în primul rând istorici care au limpezit subiecte deja clasice (Mircea Păcurariu) sau au pășit alții cu mult profesionalism pe cărările până atunci impregnate de praful confesionalismului (Pompiliu Teodor, Doru Radosav, Ioan Horga, Maria Crăciun, Lucian Periș, Nicolae Bocșan, Ovidiu Ghitta, Greta Miron, Daniel Dumitran, Mihai Săsăujan, Ciprian Ghișă¹ etc.).

Mărturisesc că am descoperit întâmplător lucrarea *Istoricul protopopiatului ortodox român din Sighișoara până în secolul al XIX-lea*, urmărind noutățile de pe site-ul unei celebre librării din București. Surpriza, plăcută la vederea titlului, m-a determinat să comand această carte care părea să umple un necesar gol istoriografic. Unde mai punem că, în urmă cu câțiva ani, parcursesem Registrul inventar al protopopiatului ortodox Sighișoara de la Arhivele mureșene, copiasem o infimă parte a documentelor de acolo, așa că am acordat din start credit unei asemenea lucrări. Putea fi o lucrare interesantă, dacă ne gândim la diversitatea subiectelor ce s-ar putea desprinde din analiza vieții religioase, pe durata lungă a istoriei, într-un protopopiat ortodox.

Lectura acestor pagini m-a descumpănit însă, fiindcă, din nefericire, cartea s-a dovedit a fi o compoziție total neprofesionistă. Nu vreau să transfer cu obstinație propriile mele judecăți asupra cititorilor acestei recenzii, de aceea, o să încerc să punctez în cele ce urmează câteva dintre motivele acestei dezamăgiri livești. Din nefericire, s-ar putea vorbi pe larg atât despre greșelile de conținut și de compoziție istorică, cât în egală măsură, despre cele gramaticale, ortografice, care dovedesc grave lacune de cultură generală ale autorului.

¹ Pentru a nu încărca această recenzie nu amintesc titlurile lucrărilor care i-au consacrat pe acești istorici ca specialiști ai istoriei bisericii și vieții religioase, dar care sunt binecunoscute celor pasionați de acest domeniu.